

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLV

Св. 1–2 (2014)

Чланци

- О употреби локалног акузатива, одн. локатива
и инструментала у Вуковом језику (РАДОЈЕ СИМИЋ,
ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 3
- Конгруенција именица мушког рода на *-а*
(РАДА СТИЈОВИЋ) 17
- Типологија речника српског језика I (теоријски оквир)
(ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 29
- Критичко коришћење других речника
у изради Речника САНУ
(АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ) 49
- Поредбене фразеолошке јединице с компонентом
Пилаји у српском језику (НАТАША ВУЛОВИЋ) 63
- Позиционо неусловљена понављања у тексту
Милоша Црњанског (ГОРДАНА ЈАЊУШЕВИЋ
ЛЕКОВИЋ) 73

Прикази

- Марија Ђинђић, *Yeni Türkçe – Sıprça Sözlük*
(ДАРИНКА ГОРТАН ПРЕМК) 93
- Рада Стијовић, *Језички саветник*
(СВЕТЛАНА МИЛАНОВИЋ) 99

Марина Спасојевић, <i>Глаголи на -(j)ети, -им у корелацији са глаголима на -ити, -им у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспекти)</i> (МАРИНА НИКОЛИЋ)	105
Научни саставанак слависти у Вукове дане 42/1 (МАРИЈАНА БОГДАНОВИЋ)	113
Научни саставанак слависти у Вукове дане 42/3 (НИКОЛА САНКОВИЋ)	121
Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије <i>Савремена проучавања језика и књижевности V/I</i> (АНЕТА СПАСОЈЕВИЋ)	129

РАДОЈЕ СИМИЋ
ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ
(Филолошки факултет, Београд)

О УПОТРЕБИ ЛОКАЛНОГ АКУЗАТИВА, ОДН. ЛОКАТИВА И ИНСТРУМЕНТАЛА У ВУКОВОМ ЈЕЗИКУ*

У раду је реч о неким посебностима у употреби локатива као падежа места на којем се дешава што (и инструментала с предлозима и значењем 'миравања') – у поређењу са акузативом места. Аутори налазе да је гранична линија између ова два значењска поља теоријски врло јасна, али практично је доста нестабилна, тако да се на обе стране јављају извесне појаве које напомињу прекорачење граничне линије.

Кључне речи: акузатив, падеж места завршетка кретања, инструментал, локатив, место реализовања глаголског садржаја, почетно свршени глаголски вид, завршно свршени, тренутни.

1. Приступне напомене

1. Сувишно би било опширније говорити о месним значењима акузатива и локатива, и о томе да акузатив с предлозима *на*, *у* и *о* „казује [...] пре свега, заузимање места после кретања које се означава управним глаголом“ (Стевановић 1991: 408)¹, док локатив са

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178006 *Српски језик и његови ресурси*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Слично, али далеко подробније ову појединост описује Н. Арсенијевић (2003: 138): „Директни парцијалан однос између радње исказане глаголском лексемом (и објекта локализације) и места означеног предлошким акузативом подразумева смештање једног сегмента ове радње у границе локализатора. Наиме, радња

истим овим предлошким речима искључује значење 'заузимања', већ „обележава место или простор у оквиру којег се остварује глаголски садржај“ (Симић 2007: 266). Исто а(д)лативно значење 'заузимања места' има акузатив и са предлозима *над, њод, њред, међу* и *за*, и оно кореспондира са стативним значењем инструментала са истим предлозима – али то место није у оквиру онога што значи именица, већ у близини (Симић 2007: 264).

2. Мало има – или бар нама није познато да има – покушаја да се ближе претресе грађа на граничној линији између акузатива и локатива, одн. између акузатива и инструментала. Ми смо себи поставили задатак да размотримо ова питања и утврдимо како стоји ствар са поменутиим облицима и њиховим значењима. Због деликатности теме обратићемо се језику творца данашњег српског књижевног језика, Вука Ст. Караџића.

2. Поставка теме. Неки случајеви употребе акузатива, одн. инструментала и локатива код Вука

1. (а) 'Место завршетка кретања' подразумева да акузатив с предлогом има између осталог уграђен сигнал који упућује на прекид кретања на месту које означава именица у акузативу: – [...] онда ћу ја припасати сабљу и узјати Кушљу, па и де м у њоље њреда њи / Турке/ (ВСТК Дан 47). – Глагол 'ићи' својим видским ликом означава неограничено кретање, а то кретање је у нашем примеру ограничено акузативом и предлогом 'у поље', одн. 'преда њи'. (б) Обележавајући „место или простор у оквиру којег се остварује глаголски садржај“, локатив је по дефиницији некомпатибилан са глаголима кретања: – Рашковићи с у, као Срби, у *Сшароме влау* и м а л и спаилук до године 1805 [...] (ВСТК Дан 113). Но оваква расподела конструкција падежних форми, као ни глагола на оне који означавају кретање и оне који значе мировање – у српском језику није свуда овако строго уређена као у наведеним примерима. Биполарна раздеоба падежних конструкција поремећена је одступањима у оба смера: и према акузативу на местима где би се по правилу о употреби падежа нашао

започиње и већим делом се реализује ван локализатора, а са њим практично има само једну додирну тачку и то ону у којој остварује своју завршну фазу“.

локатив или инструментал, – као и обрнуто, према локативу где би се по строго схваћеном критерију морао наћи локатив.

1.1. Размотрићемо за почетак два примера:

... Вељко, као дијете од десет-петнаест година, остави оца и мајку и браћу, и отиде у *Видин*...; а послије некога времена дође у *Пожаревац*... ВСтК Дан 41,

... да се човек ни на каку њејову реч, ни заклетву, ни уредбу (да ће постојана бити) ослонити не може ВСтК ИСп I 208,

Кад се даије сад са стану опет у *Бијограду*, онда се опет стану разговарати ВСтК Дан 154.

а) (1) Глагол у презенту 'дође' својим лексичким значењем и видским ликом обележава завршетак физичког кретања², а овај се дешава у месту под називом 'Пожаревац'. (2) И презент 'отиде' означава физичко кретање, али почетно свршени глагол 'отићи' није оспособљен за обележавање завршетка, већ само почетка кретања³. Па ипак допушта комбинацију са именском речи у акузативу и омогућава обележавање завршетка кретања. Одавде већ можемо закључити да обележавање места завршетка кретања допуштају разноврсни глаголи кретања, како они који собом значе доспевање на одређени простор или сл., тако и они који нису лексички оспособљени да сигнализирају ту појединост, што се онда мора приписати самом акузативу.

б) Акузатив са предлогом *на* уз глагол 'ослонити се' обележава врсту (овде апстрактног) кретања⁴ које доспева 'на' 'реч', 'заклетву' или 'уредбу' као на (опет апстрактно) 'место завршетка кретања'. Пошто је ово по виду тренутни глагол, он мимо тренутка ослањања може само подразумевати неки покрет. То он и чини, и подразумевани покрет претходи ослањању, па се семантички односи у конструкцији могу сматрати усклађенима, као код 'доћи'.

в) Глагол 'састати се', из последњег наведеног примера, такође је тренутног значења, и такође је праћен претпостављеним претходним покретом (они који се састају, претходно морају стићи до места

² РМС: s. v.: „идући приспети, стићи, допутовати на било који начин“.

³ РМС: s. v.: „напустити неко место, удаљити се, уклонити се“.

⁴ РМС: s. v.: 'ослонити се': „подупрети се чиме, наслонити се“. Обе глаголске речи у дефиницији подразумевају извршен покрет при њиховој реализацији, као уосталом и дефинисана реч (исп. тамошње потврде: – Сјеђаше оборених очију, ослонив се олако о *шћай*; – Леђа ослонио на *једно дебло*, па дигао главу).

састанка). Очекивао би се, дакле, исти тип конструкције као у претходном случају – али на наше изненађење, уместо акузатива, овде је сасвим исправно употребљен локатив с предлогом ’у Бијограду’. Очекивало би се стога да конструкцију не осећамо као уобичајену и исправну, па ипак је она за наше језичко осећање и уобичајена и исправна. Да бисмо дошли до објашњења, размотрићемо још који сличан случај.

1.2. Глаголска реч ’скупити се’ (и ’скупљати се’)⁵ по свим детаљима спада у исту категорију као и ’састати се’.

а) Примери у РМС говоре и да је употреба падежа у оба случаја иста: – Кад су се приближиле манастирском путу..., чвршће су се скупиле [жене] у *поворци*; – Сало му се [тетребу] скупило *под вољом*; – Скупила се скрушено... *под бременим* свог гријеха. – (1) Локатив с предлогом ’у поворци’, те инструментал са предлогом ’под вољ(к)ом’ или ’под бременим’ индиректно упућују на уоквиреност глаголског садржаја димензијама онога што означава именица. (2) Кретање које доводи жене у ’скуп’ дешава се у самој поворци, као што је сало сачинило неки облик испод грла птице, или је грешница скрушеност демонстрирала згрчивши се испод бремена.

б) И код Вука смо бележили исту конструкцију с локативом:

... кад се депутирци скупе у *Крајујевицу*... ВСтК ИСп I 207.

Глагол ’скупити се’ тренутног је значења, па је кретање које је у позадини његовог лексичког садржаја видљиво – ипак сабијено у једном ’моменту’, и уоквирено димензијама именице у локативу. Објашњење које дугујемо, према томе, долази од идеје о димензијама предмета означеног именицом у акузативу, одн. локативу. Са локативом просторни оквир се схвата као довољан да се у његовим границама реализује целокупан садржај глагола.

в) И све би било у најбољем складу да ми нисмо код Вука забележили примере који означавају негацију свега што рекосмо – у којима је, наиме, употребљен акузатив с предлогом уместо локатива:

⁵ РМС: s. v.: „сабрати се на једном месту...; густо се збити, сабити један до другога“.

... да се скупљају у *ѣрадове* и у *шанчеве* ВСтК ИСп I 33,
... ђе су се и остале чете већ одавно биле скупиле у *лоіоре* и по-
градили шанчеве око Бијограда ВСтК Дан 163,
... скупе се у *цаіару*, те им какав калуђер или ђакон показује, да уче
читати ВСтК Дан 131.

а) (1) Секвенца акузатива с предлогом 'у градове и у шанчеве', као и 'у логоре', промовишу означени просторни оквир као 'место завршетка кретања'. Устаници се упућују према зборним местима, а тим кретањем, сами или у четама, доспевају на одређени простор, где се ово и завршава. (2) Исто тако и манастирски ђаци пре самог окупљања 'у цагари' – обаве извесно кретање док тамо стигну.

б) Зашто је једном место окупљања схваћено као оквир у којем се обавља цео покрет, а други пут се на том месту дешава само завршетак кретања? Једини одговор који је овде могуће замислити, јесте да се у другом случају претпоставља претходно кретање које самим глаголом није назначено, већ спада у домен подразумеваног, пресупонираног садржаја конструкције. Акузатив је, према томе, употребљив у оваквим приликама ако се семантичка подлога конструкције пресупозицијом прошири и обухвати и подразумевани, а не само директно означени део глаголског садржаја. Под тим условом употреба акузатива, на једној страни, и локатива или инструментала, на другој, може се сматрати равноправном.

2. Излази да је битан моменат при избору акузатива – неуоквиреност кретања, боље рећи парцијална уоквиреност, јер део кретања, завршни, ипак мора бити извршен у димензијама онога што значи именица у акузативу. Према томе стоје инструментал и локатив, код којих се претпоставља потпуна уоквиреност кретања (или, наравно, мировање, што у овој прилици није од значаја за нашу дискусију).

а) Што рекосмо, то – сваки на свој начин – показују следећи примери:

... одовуд се наднијеле *над њеіа* стијене Кабларске, а одонуд, из
преко Мораве, Овчарске ВСтК Дан 9,
... Мачва... је *зарасла* у *велику шуму*, која се зове Китог ВСтК Дан 86.

(1) Глагол 'наднети се' по дефиницији подразумева претходно кретање, а сам се односи на завршни сегмент тога кретања, и заустављање у близини онога што значи именица у инструменталу и у простору на неки начин оцртаном од стране димензија

предмета или сл. означенога именицом⁶. Као и горе, дакле, употреба акузатива мотивисана је пресупозитивним моментом, а не значењем које спада у опсег појма глагола 'наднети се'. Искључивши пак претпостављени елеменат садржаја, и овај глагол свој обим своди на 'догађај' у оквиру простора обележеног именицом у инструменталу, и тада је акузатив искључен, а прави падеж који одговара условима употребе јесте инструментал с предлогом. Нема таквих случајева у нашој и иначе ограниченој грађи, али их има у РСАНУ: – Наднела би се *над сином...*; – *Над љавом се њејовом наднела лисната дрвета*; – *Над селом се наднео мрк облак*.

(2) Глагол 'зарастати' по дефиницији укључује извесну меру кретања⁷, па је акузатив као ознака простора где се кретање завршава – и легитимна и правилном предвиђена. Али постоје извесни додатни моменти који уливају сумњу у апсолутну вредност тог правила. Наиме, у РСАНУ у загради је додато нешто као дистрибуцијска напомена, која гласи: „у нешто, нечим, ређе у нечем“. Необично 'нечим' нећемо коментарисати, али локатив с предлогом једном је забележен и у поменутом речнику: – Тај поп... био је *зарастао у глаци*.

(3) Оваква колебања као у последњем примеру не могу се друкчије објаснити него могућношћу различитог тумачења значења глагола: као уоквирено или неуоквирено кретање. Рачунајући према броју забележених примера, ова се појава не може свести на ниво околионализма, јер сем наведених постоје и други случајеви сличног значења, и сличног понашања. Наводимо само следећа два примера да бисмо ово илустровали:

Милош нешто српске војске распусти да иде сваки својој кући, а нешто *остави у четима* да се налази по граници ВСтК ИСП I 74,

... па узјаше коња, чијега нађе, а свога *остави у крчми* или код кмета ВСтК ИСП I 163.

а) Глагол 'оставити' нестручно посматран као да негира кретање, и значи заправо одсуство његово као узрок задржавања простора на којем се предмет означен именицом нашао. Али лексикограф има друго мишљење, и даје тој речи овакву дефиницију:

⁶ РСАНУ: s. v.: „крећући се, помичући се и сл. поставити се у положај над нечим или неким, нагнути се, надвити се“.

⁷ РСАНУ: s. v.: „прекрити се, густо обрасти (биљем, длакама)“.

„ставити, метнути, спустити што негде да тамо остане, спремити, похранити; пустити из руку“. У овим разноврсним описима, свуда је на овај или онај начин имплицитно садржано кретање. Најкарактеристичнија је квалификација дата у опису ’спустити што негде да тамо остане’: кретање са заузимањем простора претходи задржавању места, дакле мировању. Нема сумње: типична ситуација за употребу акузатива. Примери у РСАНУ ову тезу, међутим, потврђују у врло ограниченој мери. Од пет забележених случајева акузатив је употребљен само једном, и то у тексту који оставља сумњу у исправност такве употребе: – Писмо писано је у два пријеписа, од којих је један остављен у *цетињској канцеларију*. – Остала су четири са локативом: – Ноћна магла оставила је на *узвесицима* иње; – Оставио сам кључ у *брави*, кишобран у *кафани*; – Дућан ће оставити на *калфи*; – Оставио је Паниковски пословницу на *самом Пунју*.

б) Наши примери потврђују реалност употребе локатива, а готови сасвим негирају тезу о исправности употребе акузатива. Кад би појам рекције био у неком степену изводљив из ’традиције’, тј. мотивисан нормативним моментом у смислу друштвене принуде – онда бисмо морали устврдити да је у овом домену на делу рекција мимо или насупрот семантичкој подлози конструкције. Али се рекција, и тамо где је њено деловање несумњив факат, ипак објашњава претежно семантичким мотивима⁸. Зато и у нашим случајевима, било да их посматрамо као рекцијске или шире колокацијске категорије, разлог за употребу овог или оног облика ипак ваља првенствено тражити у значењским односима у конструкцији. Дакле, у првом реду у тумачењу значења глаголске речи. Глагол ’оставити’ – ако и подразумева у својој позадини момент кретања – по правилу то кретање своди на простор ограничен димензијама онога на што упућује именица. Само по изузетку, можда и по аналогiji са значењским или генетским најближим речима – у тумачење се укључује претпоставка о кретању изван поменутог оквира, и доспевање на ’место завршетка кретања’. Нпр. овде можемо помислити на основни глагол ’ставити’⁹: „пренети, сместити, положити на неко место, метнути“ (– *Стави у њихова срца*

⁸ В.: Симић–Јовановић 2002: I, 175 и д.

⁹ РМС: s. v.

љубав; – Ставили своје животе у наше руке; – Милану стави лисице на руке...), и акузатив као последицу те аналогije.

3. Да ли ће се кретање схватити као уоквирено простором који означава именица или неће, изгледа да не зависи само од значења глагола, већ у неку руку и од именичког садржаја. Размотрићемо следеће примере:

... постави Ђурчија као буљубашу *над десном страним Јадра*, и пошаље га на *Лешицу*, те претера Турке преко Дрине и улогори се у *Ранићовачи* ВСтК Дан 199,

... ударили на Љубићу на *Србе* ВСтК ИСп I 59,

... могли сте ји дати у Петербургу у *банку* ВСтК ИСп I 198.

а) У сва три случаја употребљено је више конструкција какве испитујемо – једном акузатив, а други пут инструментал или локатив.

(1) У првом се примеру конструкције не додирују. Глагол 'поставити' може се схватити – као и неки горе размотрени – различито¹⁰. Овде је узет као глагол чији се садржај реализује у оквиру простора обухваћеног оним што значи именица у инструменталу ('над десном страном Јадра'). Исто је тако протумачен и глагол 'улогорити се', па је уз њега употребљен локатив с предлогом. Глагол пак 'послати' („отпремити куда по каквом послу, с каквом поруком; бацити, усмерити у каквом правцу“) заправо, будући обележјем почетка кретања, на 'место завршетка кретања' алудира само као на претпостављени циљ. Акузатив је једина могућност од оних о којима говоримо.

(2) Глагол 'ударити' врло је богат значењима, а нека („при брзом кретању, у паду и сл. налетети на нешто, лупити о нешто; пасти; – извршити оружани напад, напасти“) ¹¹ укључују кретање чији завршетак долази у простору означеном именицом: – Он онда удари уларом *о земљу*; – Ударили смо на *Нијемце* на лајковачкој станици; – Гром је ударио у *кесџен* у парку. – Тај факат мислимо да није споран. Споран је само однос локатива у наша два

¹⁰ Ова је реч по себи вишезначна. В. РМС: „1. учинити да нешто стоји, да буде у усправном положају...; 2. метнути, сместити, наћи место за што, положити...; 3. довести што у такво стање да може служити сврси...; 4. сместити на одређено место, распоредити, наместити...“ итд. Уз њега је забележен углавном акузатив (... катарку поставе затим *на једра*; – ... да се земаљски закони поставе *на сџо*; – Поставе му круну *на главу*, а жезло *у руке*), али једном и инструментал (Поставио је једну стражу даље... а другу *пред караулом*).

¹¹ РМС: s. v.

потоња примера, као и у два из РМС – према глаголском садржају. Кренућемо од последњег случаја из РМС: неоспорно је да је 'у парку' ближе именици 'кестен' него глаголу у предикату 'ударио је'. Кестен заузима свој постор у парку, а ударац је примио он: две временске релације нису у узајамној вези. Друкчије ствар стоји у претходном примеру из поменутог речника: напад на Немце одиграо се на лајковачкој прузи. 'Ударили смо', дакле има своју ужу просторну одредбу 'на Немце' (која је истовремено и даљи објекат) и ширу 'на лајковачкој прузи'. У односу на прву кретање је делимично ван 'места завршетка', док у односу на другу месни оквир обухвата цео глаголски садржај, и уоквирава кретање које он обележава у целини.

(3) Глагол 'дати' такође укључује извесно кретање („предати нешто из руке у руку, уручити; пружити...; послати, упутити кога на какав посао...“: – Отац [га је] да о, по свршеној нижој гимназији, у *ајоџеку*). То кретање чини употребу акузатива легитимном: јер у забележеном последњем примеру 'у банку' алудира на завршетак кретања. Опет имамо и локатив 'у Петербургу', и то истиче разлику која постоји у одређивању места вршења глаголског садржаја: и овде се једном део кретања обавља ван локалног оквира обележеног именицом, а други пут се све дешава у оквиру тог простора.

4. Анализа горњих примера показује заправо да је за дистрибуцију падежа уз поменуте глаголе од значаја однос радијуса кретања и просторног оквира обележеног именицом у падежу. Управо прегледани случајеви могу навести на погрешну мисао да је секвенца од више падежних облика обавезно састављена од дивергентних конструкција: ако је у једној кретање у целини обухваћено просторним оквиром што га обележава именица у падежу, у другој се кретање делимично дешава ван тог оквира. Језик је међутим примарно створен за 'опис ситуације', па употреба речи и конструкција у првој инстанци зависи од предметног садржаја.

4.1. Да бисмо то показали, разгледаћемо најпре следеће примере:

... њега Главаш на мјесту у *наији Смедеревској у селу Дубони* код некака човека, као да му чува овце ВСтК Дан 41,

Наскоро по том дођу на један извор крај пута, код кога сједну у *лагу йод једним грвейом* да се одморе ВСтК Дан 134,

Суд се овај најпре на мјесту у *манасишу Вољавчи, у наији Рудничкој* ВСтК Дан 228.

а) (1) Село Дубона једно је од више која су чинила 'Смедеревску наију' – представља дакле ужи простор у односу на 'наију'. Ипак, 'намјештање'¹² се обавља у оквиру села, као и у ширем оквиру нахије. Локатив у обе конструкције и сам по себи сведок је таквог стања ствари. Али локатив није једина могућност избора падежа. У РМС поред локатива (– Подаље на мјесте лађу у води); забележен је и акузатив: – Желио је на мјестити сина на *ѿај ѿоложај*; – Отац [га]... на мјестио у *сјеменишће*... (2) Глагол 'сести' „заузети седећи положај, ослонити тело на столицу, или др.; заузети место одређено за седење“¹³ и сам укључује извесно кретање у току реализације садржаја. То је кретање, међутим, уоквирено простором који означава именица у локативу 'у ладу', одн. у инструменталу 'под једним дрветом'. Но грешка би била мислити да су локатив и инструментал једино употребљиви у оваквим конструкцијама. У РМС стоје наведени примери са акузативом: – Узду врже, на *мркова* сједе; – С мртвим Марком на *ѿалију* сједе; – Путнице пчеле у ливади твојој на *дрво* селе... – У светлу ових примера друкчије можемо посматрати и наш пример, тј. можемо утврдити да су ту акузатив и локатив/инстр. подједнако прихватљиви; дакле, као што је прихватљиво 'на дрво селе', прихватљиво је и: – сједну у *лад ѿод једно дрво*. – Да ли је могуће и обрнуто: 'на дрвету селе' – нешто нисмо сигурни, али не бисмо били изненађени да се нађе у тексту. Но сигурно је исправна конструкција као у примеру, где именица обележава нешто шири простор:

... онда потегне пиштољ, те из једне колибе рашћера људе, пак сам у *њој* сједне и... надвладају га ране ВСтК Дан 171.

Изгледа да је кретање које означава глагол 'сести' у односу на именицу 'колиба' сувише малог радијуса да би се схватило као делимично остварљиво ван њених димензија. Искљученост акузатива разумљива је последица тога.

5. Сада на реду имамо два случаја са истим предлозима, и са различитим падежом:

... да сјутра и з и ђу *ѿредања* у *Љешницу* или на *Јагар* ВСтК Дан 169,

... дође к њему у *авлији* негде предвече пијан ВСтК ИСп I 139.

¹² РМС: s. v.: „ставити на одговарајуће место, сместити“.

¹³ РМС: s. v.

а) Глагол 'изићи'/'изаћи' „напустити, оставити неко затворено или ограђено место, простор; отићи, удаљити се“ (РСМ: s. v.) у некој перспективи има обриси почетно свршеног глагола, јер обележава почетак удаљавања од некога места. Значење завршетка кретања он добија у конструкцији у виду пресупонираног садржаја, и у тим околностима је спојив са акузативом као у првом нашем случају. Необично је само што исти падеж стоји и кад значи (неодређено) мањи ('предања') и већи простор 'у Љешницу или на Јадар'.

б) И управо се у последњој тачки разликује други наведени пример од првог. Разликује се наравно и по завршно свршеном видском значењу глагола 'доћи'. Али упадљивија је усклађеност датива 'к њему' са усмереношћу кретања према неком мањем простору, и локатив 'у авлији' са значењем ширег простора. Овде ипак назиремо и један додатни моменат: присенак предикативности форме 'у авлији': – до ђе к њему (кад се налазио) у авлији. У овој интерпретацији, ипак, две конструкције заузимају различите синтаксичке перспективе: датив је одредба глагола, а локатив циља ка 'њему' – има дакле функцију атрибута.

6. Забележени су и неки случајеви које ћемо укупно подвести под појам окационалне употребе падежа *на*.

6.1. Прво ћемо размотрити примере:

Миленко Стојковић, старјешина нахије Пожаревачке, одреди се у Крајину Нејошинску... ВСтК ИСп I 235,

... него нешто било одвојено у Брзу џаланку, а нешто у Велико осџрво ВСтК Дан 46.

а) Глагол 'одредити' „тачно утврдити, определити, установити...; прописати, одлучити, назначити; упутити...; наменити, одвојити...“ – само у неким значењским нијансама, и само у перспективи, сврси или последици онога што он значи (дакле, рекло би се у ономе што Серл назива перлокуцијом) могуће је назрети семантички моменат тзв. усмерења или окренутости према неком месту. Па ипак се и ту може наћи упориште за употребу акузатива с предлогом који обележава место завршетка кретања.

б) Слично ствар стоји и са глаголом 'одвојити' „оделити, оцепити, одсећи део од неке целине; раставити оно што је спојено, разлучити...; скупити у засебну групу оно што је било с чиме измешано, издвојити...; лишити што чега, уклонити, удаљити“.

в) За оба случаја може се додуше тврдити да су необични или спорадични у употреби, али је тумачење као неисправних – неупутно.

6.2. Следећи случај је колико необичан, толико исто и теоријски вредан пажње:

Млоги су бежећи преко шума зашли у *шуђој земљи*, па су ји после онако поплашене и гладне убијале и жене по селима ВСтК ИСп I 65.

Глагол 'заћи' на први поглед је некомпатибилан са локативом јер је кретање које означава ипак повезано са претпостављеним претходним покретом слободног дијапазона, и тако сам значи завршетак кретања на датом месту: 'заћи у шуму', 'заћи у туђу земљу'. Загонетка је међутим лако разрешива погледом на вишезначност овога глагола. А једно од значења (РМС: под 4) јесте: „погрешити пут, скренути, залутати“. Прелом кретања, заокрет или сл. не сматра се делом вектора којим је трасирано кретање, већ догађај за себе, који као тренутно свршени глагол тражи заправо локатив уза се. Легитимност употребљене конструкције ван сваке је сумње.

6.3. На крају наводимо и два случаја чија исправност заиста може изазвати оправдану сумњу:

... те га погоде и убију на *месѿо* ВСтК ИСп I 151,

... оваке људе воли употребити у *сваки важнији народни ѿсоа* ВСтК ИСп I 209.

а) Глагол 'убити' (/убијати') „усмртити, уморити“ – у основном значењу не садржи идеју промене места, па према томе искључује употребу акузатива РМС: – Ви сте у *њој* убили идеју доброте; – Волови му у *орању* убили вратове¹⁴. Наш пример, према томе, није објашњив, нити је мотивисан семантиком глагола и именице који у конструкцији партиципирају. Али 'убити на месту', одн. овде 'на место' (одн. рекло би се боље 'наместо') – без обзира на то што није забележено у РМС и РСАНУ – представља идиоматизовани израз устаљеног облика који не мора бити усклађен са значењем.

¹⁴ У друкчијим, споредним значењима, нпр. „забити, ударањем утерати, забости...; разбити, припремити јаја за јело, умутити“, акузатив је могућ, и забележен је у текстовима: – Јак вјетар уби га у *ѿрса*, – Може ли се итко похвалити да је убио клин у *коло од среће*; – ... двоје троје јаја на *ѿаву* убити.

б) Последњи случај заиста је необичан и објашњив је једино ако можемо претпоставити да је 'употребити' овде узето са значењем 'укључити' или сл.¹⁵

3. Закључне напомене

1. Може се закључити да употреба акузатива, на једној страни, одн. локатива и инструментала, на другој, у крајњој линији зависи од односа глаголског садржаја и простора обележеног именицом у падежу.

а) У случају да извршење глаголског садржаја захтева шири простор од просторног оквира обележеног именицом у падежу, онда се цео садржај глагола остварује у том оквиру, а падеж којим се то обележава јесте локатив, одн. инструментал с предлозима.

б) Ако извршење глаголског садржаја подразумева кретање чији радијус прекорачује оквир постављен димензијама које оцртава именица у падежу, онда се за употребу намеће облик акузатива с предлозима.

2. Сем овако чисто оцртаних односа, постоје случајеви у којима је могуће различито тумачење поменутог односа између глагола и именице – па стога долази до колебања у употреби падежа, односно у тумачењу ширине оквира или дијапазона кретања.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић 2003: Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1, Нови Сад, 101–261; XLVI/2, Нови Сад, 51–216.
- Батистић 1972: Татјана Батистић, *Локатив у савременом српскохрватском књижевном језику*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Ивић 1954: Милка Ивић, *Значења српскохрватској инструменталу и њихов развој*, Београд: САНУ.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика*.

¹⁵ Исп. РМС: s. v.: „применити нешто, послужити се нечим да оствари, постигне неки циљ“.

- Простја реченица*, ред. Милка Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Симић–Јовановић 2002: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синџакса*, Београд: Јасен.
- Симић–Јовановић 2007: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска грамаџика*, Београд: Јасен.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синџакса*, Београд: Научна књига.

ИЗВОРИ

- ВСТК Дан: Вук Ст. Караџић, *Даница*, Београд: Просвета, 1969.
- ВСТК ИСп I: Вук Ст. Караџић, *Историјски сѣиси I*, Сабрана дела V, Београд: Просвета, 1969.
- ВСТК ИСп II: Вук Ст. Караџић, *Историјски сѣиси II*, Сабрана дела VI, Београд: Просвета, 1969.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.

Радое Симич

Елена Јованович-Симич

К ВОПРОСУ ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ ЛОКАЛЬНОГО АККУЗАТИВА, ТАКЖЕ ЛОКАТИВА И ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ПАДЕЖА В ЯЗЫКЕ ВУКА КАРАДЖИЧА

Резюме

В предлагаемой работе авторами рассматриваются некоторые особенности употребления падежей в языке Вука Стефановича Караджича. Речь идет о локативе, падеже места, на котором что-либо происходит (а также о творительном падеже с предлогами и значением 'покоя') – они, по сравнению с аккузативом места, проявляют некоторые особенности достойные внимания. Авторы считают, что смежная линия между этими двумя семантическими полями теоретически яано определена, однако практически она довольно нестабильна, и в результате получаестя, что на обеих сторонах встречаются некоторые явления, указывающие на превышение пограничной линии.